

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח, תשע"א
מספר 919מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חטא המרגלים – הכול צפוי והרשות נתונה

פרשתנו פותחת בצו של ה' לשלוח מרגלים לתור את הארץ. יישומו של הצו מתפתח לחטא החמור ביותר שידע העם, ובעקבותיו ניחת על העם העונש הכבד ביותר במדבר. נשאלת השאלה במה גדול חטא המרגלים מחטא העגל שבעטיו נאמר למשה "וְאֶכְלֶם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל" (שמ' לב:י), ובמה הוא גדול מחטא מסה ומריבה שעליו מזהיר משה את באי הארץ "לֹא תִנְסוּ אֶת-ה' אֶל-לִהְיֶיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמִּסָּה" (דב' י:טז)? זאת ועוד, הרעיון לשלוח מרגלים לבחון את עצמת האויב אינו מיוחד למקרה זה ונראה שאינו פסול כשהוא לעצמו, שהרי יהושע לא נמנע מלעשות זאת, וגם משה עצמו שלח מרגלים, כמו שנאמר: "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגְלֵ אֶת-יַעֲזָרָה" (במ' כא:לב). ואם נטען שהתיאור האימתני שתיארו המרגלים את האויב הטיל בעם מורא ודמורליזציה שגרמו תסיסה שבעקבותיה החטא, הרי תיאור לא פחות אימתני מזה שמענו מפי משה ערב כניסת הבנים לארץ: "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת-הַיְרֵדָן לְבֹא לְרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעֲצָמִים מִמֶּךָ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׁמַיִם עִם-גְּדֹל נֶרְס בְּנֵי עֲנָקִים" (דב' ט:א-ב)!

תמיהה נוספת קשורה בדמותו של משה כמנהיג נחוש. משה, שידע לגלות נחרצות נגד כל יזמה לא הגונה, כמו במקרה של בקשת השבטים ראובן וגד (במ' לב:ב), נגרר כאן לדרישת העם. אמנם היזמה כאן לשליחת המרגלים היא של ה', אולם במשנה-תורה התיאור שונה. מתקבל שם רושם שהדרישה יצאה מהעם ומשה הסכים לה, אף שידע את טיבה של הארץ ואופיו הבעייתי של העם: "וּתְקַרְבוּן אֵלַי כְּלֶכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַח אַנְשִׁים לְפִנּוּנוּ... וַיִּטַּב בְּעֵינֵי הַדָּבָר" (א:כב-כג). ניסיונו של ריש לקיש בגמרא¹ ליישב את הסתירה והסברו של רש"י בעקבות המדרש² רק מעצימים את התמיהה: "שלח לך – לדעתך. אני איני מצווה לך. אם תרצה שלח, לפי שבאו ישראל ואמרו: נשלח אנשים לפינונו... ומשה נמלך בשכינה".

אמנם הססנות מעידה על חוסר שביעות הרצון שלו מעצם הדרישה לבחון את הארץ שהוא תיאר בפניהם כארץ זבת חלב ודבש, אך הוא לא גילה התנגדות תקיפה כפי שאולי היה מצופה ממנהיג בשיעור קומתו, שהאמת היא שהכתיבה את צעדיו תמיד! ואם לא די בקשיים שהצגנו, הרי דברי רש"י בהמשך מעוררים קושי בשאלת הצדקת העונש: "אמרת להם שהיא טובה... חיייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדבר המרגלים למען לא יירשוה". לכאורה, יצא המרצע מן השק, ונחשפה אמת אחרת: לדור יוצאי מצרים נפרסה מלכודת שבה נכשלו על-פי תכנית שהוכנה מראש, כדי שהדור שלא ידע טיבה של חירות ועצמאות לא ייכנס לארץ. בכיוון זה מתאר המדרש:

והקיפן במדבר ארבעים שנה, אמר הקב"ה אם אני מוליכן דרך פשוטה עכשיו מחזיקין איש איש בשדה ובכרם ומבטלין מן התורה, אלא אני מוליכן דרך המדבר ויאכלו את המן וישתו מי באר והתורה מתיישבת בגופן.³

הענישה הקולקטיבית המתוכננת לא פסחה על משה, כפי שהוא מעיד: "גַם-בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגִלְלַתְכֶם לְאִמּוֹר גַּם-אֶתָּה לֹא-תֵבֵא שָׁם" (דב' א:לז). וכבר שאלו רבותינו: אם צפויה לפנינו התוצאה הנוראה, מדוע יציב ה' מכשול בפני עיוור? פרשני המקרא הציעו תשובות שונות ליישוב התמיהות, ולהלן נמנה אחדות מהן:

¹ מסכת סוטה לד ע"ב.

² במדבר רבה (וילנא) פרשת שלח פרשה טז.

³ מדרש תנחומא (ורשא) פרשת בשלח סימן א.

הרמב"ן דוחה את הסברו של רש"י שמשה שלח את המרגלים לאחר שנמלך בשכינה. לדעתו, משה שלח אותם מיזמתו והכתיב להם משימה צבאית: לבחון את הדרך הנוחה ביותר מבחינה צבאית להתחלת הכיבוש, כפי שעשה יהושע לאחר מכן. משה סבר שאיתור הדרך הנוחה והצגת טיבה החקלאי של הארץ בפני העם (יג: כ), יעלו את מורל העם ויגבירו את האמון בו ובצדקת המלחמה. חטאם הגדול של המרגלים היה בפרשנות האישית שנתנו לעצמת האויב, לקשיי המלחמה ולסיכויים להצליח בה, ובעקבות זאת מתן עצות שלא לפי ההנחיות שקיבלו. לדעת רמב"ן, חטאו של העם נבע מעצם הדרישה לשליחת מרגלים, כשהוא מתעלם מכל הנסים והנפלאות שנעשו לו עד כה. לא היה בכך צורך צבאי כי הנהגתם הייתה על-פי ענן ה', וטעותו של משה נבעה מהכניעה לדרישתם: "ומשה קיבל מהם למלאות תאוותם... שסבלתי רעתכם והוריתי לעשותו" (פירושו על יג: יב). לפי פירוש זה משה הונהג כאן ולא הנהיג.

ר' יצחק אברבנאל דוחה את האפשרות שלפיה נפרסה מלכודת למרגלים ולעם. פירוש כזה מצדיק הצבת מכשול בפני עיוור: "שהוא ברחמיו היה חפץ להורישם את הארץ ואיך ימנע מהם?" חטאו של העם בא לידי ביטוי בקטנות אמונה ובחשש להיכנס למסלול חיים טבעי ועצמאי שבהם נדרש האדם לגלות אחריות על מעשיו בלי להסתמך על מנהיג כמו משה או על ענן שמנחה את הדרך. הסכמתו של משה ואישורו של ה' ניתנו בליט ברה, כי סירוב היה עלול לעורר בעם ספק גדול בדבר טיבה של הארץ ותסיסה שתפתח למרד. בקשת העם לשלוח מרגלים הייתה אפוא תרמית שבאמצעותה הסוו את כוונתם האמתית.

גם **ר' חיים בן עטר** סבור (בפירושו על אתר) שהעם הטעה את משה אך לא באמצעות הטיעון הצבאי אלא בדרך של התחסדות דתית: "כי העממים יודעים בנו שאנו באים לירש אותם והם מטמינים את ממונם וכשיגיעו ישראל לא ימצאו כלום ונמצא דברי ה' בטל ח"ו, ואז וייטב הדבר בעיני משה מה שאמרו". מן הטעם הזה נאמר 'שלח לך' – לדעתך' אבל לא לדעתו של בוחן כליות ולב. על השאלה כיצד הסכים ה' להציב מכשול כזה בפני העם, הוא משיב: "שזולת זה היו פוקרים יותר ועושים בהלה יותר ממה שעשו בהליכת המרגלים" (שם).

המסקנה העולה מדברי חז"ל ומדברי הפרשנים שהוצגו בקצרה היא, שקיימים שני סוגי פירושים: פירוש מונחה תפיסה דטרמיניסטית מוחלטת על-פי הכלל של ר' עקיבא "הכול צפוי" (אבות ג, טו), ופירוש א-דטרמיניסטי מאותו כלל: "והרשות נתונה". על-פי התפיסה הדטרמיניסטית התרחשותו של חטא המרגלים הושפעה מהבטחת ה' בברית בין הבתרים. ארבעה שלבים של הברית התקיימו: (1) "גַּר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם (2) וְעַבְדוּם וְעָנוּ אֲתָם... (3) וְגַם אֶת-הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבְדוּ דָן אֲנִי, (4) וְאַחֲרֵי-כֵן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גְּדוֹל" (בר' טו: יג-יד). השלב האחרון: "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה" (טז) לא התקיים – "כִּי לֹא-שָׁלַם עֲוֹן הָאֲמֹרִי" (שם). הקב"ה עיכב את כניסתם של ישראל לארץ משני טעמים: (1) עוון האמורי (2) מידת מוכנותו הרוחנית של עם ישראל לתפוס את מקומו. אמנם כניסת ישראל לארץ בסופו של התהליך אינה תלויה לא בזה ולא בזה, שהרי הובטחה בכל תנאי במועדה, כפי שנאמר: "כִּי לֹא בְּצִדְקַתְךָ ה' אֶל-לִהְיֶיךָ נִתֵּן לְךָ אֶת-הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה... כִּי עִם-קִשָּׁה-עַרְףָּ אָתָּה" (דב' טו: ו), ועם זאת זירוז התהליך הושפע מהיחס בין עוון האמורי לצדקת עם ישראל. הקב"ה רצה להכניסם לארץ במצב רוחני ומוסרי שמצדיק את גירוש האמורי ומבטיח את אחיזתם הארוכה בארץ, תוך אזהרה שלא ייכשלו במעשי כנען או מצרים. הבקשה לשלוח מרגלים לא נמנעה מראש כדי שיווצרו תנאים מוצדקים לעיכוב ויושלמו התנאים לכניסה לארץ.

על-פי התפיסה הא-דטרמיניסטית וההנחה שהרשות נתונה אף שהכול צפוי לפניו, מסגרת השנים הכללית ליישום ההבטחות שבברית עמדה על ארבע מאות שנים, אבל מסגרת הזמן המעשית לכל שלב הושפעה ממעשיו של עם ישראל, על פי הכלל "זכו – אחישנה, לא זכו – בעתה".⁴ על-פי דעה זו, מסגרת הזמן שנקבעה לגלות מצרים צומצמה כי "שְׁמַעְתִּי אֶת נְאֻקַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְצַרִּים מֵעַבְדִּים אֲתָם וְאֶזְכָּר אֶת בְּרִיתִי" (ש' ו: ה), ונפתח חלון הזדמנויות לצמצום מסגרת הזמן ליישום השלב האחרון – השיבה לארץ. הקב"ה היה חפץ בזירוז תהליך הכניסה לארץ כמו ביציאה ממצרים וקבע מבחן כפול למימושה של המטרה: התנהגות ראויה של ישראל ודבקותו של האמורי במעשיו הרעים. במבחן זה ניתנת עדיפות לישראל מכוח הברית, ולפיכך גם אם היה האמורי נוטש את דרכו הרעה היה יוצא על כורחו בתום התקופה המלאה.⁵ ההזדמנות לקצר את התקופה ניתנה לאחר קבלת התורה שהייתה שלב ראשון בהכנה הרוחנית של ישראל לקראת הכניסה לארץ. לאחר מכן נדרש העם לגלות גדלות אמונה והכרה ביעדיו הדתיים שנקבעו בתורה.⁶

⁴ ילקוט שמעוני ישעיהו רמז תקג.

⁵ משן חכמה לבראשית טו: טז.

⁶ מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא, פרשה יד: "כתוב אחד אומר 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' וכתוב אחד אומר 'ודור רביעי ישובו הנה' כיצד יתקיימו שני כתובין אלו? אמר הקב"ה אם עושין תשובה אני גואלם לדורות ואם לאו אני גואלם לשנים".

יוצא אפוא שהעונש הקולקטיבי שגרם חטא המרגלים השפיע על שלבי היישום של ברית בין הבתרים, כפי שמסביר הרמב"ן (שמ' יב: יג):
 והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים... והיה להם גלות שלימה בארץ לא להם, ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה... החטאים גרמו הכול.
 אם כן, שלושה סוגי עצמאות לפנינו: העצמאות הפיזית שביציאה ממצרים, העצמאות הרוחנית שבקבלת התורה והעצמאות המדינית שתושג בכניסה לארץ. כולן מכוונות ליישום יעדיו הדתיים והלאומיים של עם ישראל בחיים טבעיים, שבהם הפרט והכלל נוטלים אחריות אישית ולאומית. הצלחת התהליך תיקבע לפי הכלל: "מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך".⁷

עו"ד פינחס חליווה
 מכללת אשקלון